

עישון סיגריות -

בהלכה ובמציאות

מגישות: עמית אבוקסיס ושוהם גבאי

אולפנת דעת "שדות נגב"

מנחה העבודה: הרב יהודה (אודי) יפרח

תוכן עניינים

תקציר

- 4 1.1 הסכנות הצפויות בעישון הסיגריות -רקע מדעי
- 6 2.1 "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" – בירור מהות החיוב
- 8 2.3 עמדת ההלכה העדכנית לגבי עישון סיגריות
- 11 3.1 הפרק האמפירי -סקר שדה בקרב מעשנים וגמולים

13 סיכום

14 נספח תשובתו של הרב אברהם וולפיש אל פנייתנו

17 ביבילוגרפיה

פתיחה

אחוז ניכר מקרב האוכלוסייה בעולם בכלל ובישראל בפרט הינם מעשנים פעילים, וחלקם אף מגיל צעיר מאוד. מדו"ח משרד הבריאות נכון לשנת 2019 עולה כי אחד מכל חמישה ישראלים משתמש במוצרי עישון ומדי שנה מתים בישראל כ-8,000 נשים וגברים כתוצאה מעישון. המספרים דומים גם בקרב בני הנוער - חלקם אפילו מתחת לגיל 12.¹

סבי שיחי' התחיל לעשן בשנות העשרים שלו, וניסה להפסיק לעשן כ-3 פעמים בהמלצת הרופא. סבתי שתחי', מעשנת גם היא מגיל צעיר מאוד, וכיום, היא נושקת לשנות השבעים שלה, ועדיין מעשנת בלא יכולת להפסיק. בשל הדאגה של שאר בני המשפחה לסבי ולסבתי מתנהלים ויכוחיים בין הורי לסבי וסבתי שלעיתים מעיבים על האוירה המשפחתית אך נובעים מדאגה כנה ואמיתית לבריאותם.

מצב זה גרם לי להרבה תהיות ושאלות לא פתורות: כיצד ייתכן שאנשים שומרי תורה ומצוות ממשיכים לעשן למרות האיסור? האם באמת מדובר באיסור תורה כה חמור? ובכלל, מהם הגדרים של איסור "ונשמרתם"? האם יש שומרי תורה ומצוות שנמענים מעישון רק בגלל הצו הדתי? כיצד המעשנים מתמודדים עם הממצאים המדעיים המדאיגים?

האמנם צודקים הם דבריו הנוקבים של הרב חיים נבון שכתב: **"לו היה מתפרסם שבסיגריות יש ספק-ספיקא של שומן חזיר, מכירות הסיגריות בארץ היו צונחות. אך החובה לשמור על הבריאות ולהיזהר מנוזק עצמי נראית הרבה פחות 'דתית' מאשר האיסור לאכול חזיר"**.

בעבודה זו ניסנו להתמודד עם שאלות אלו בשני מישורים: **מישור א'** – פרק עיוני שהוקדש לגדרי הציווי של "ונשמרתם" ובבירור עמדות הפוסקים בדור האחרון בנוגע לעישון; **מישור ב'** – פרק אמפירי בו ערכנו סקר שדה (קטן) בקרב מעשנים וכאלו שנגמלו מעישון וניסנו להבין מדוע הם מתקשים להפסיק לעשן ובאיזו מידה הציווי של "ונשמרתם" תורם להפסקת העישון. למעשה זוהי גם הייחודיות של העבודה בה ניסנו לשלב בין הרקע הלכתי התאורטי לפרק האמפירי. אנו מקוות כי ממצאיו יסייעו במידה מסוימת לצמצום העישון ויתרמו גם לשיח ההלכתי בקרב פוסקי ההלכה. לנספח של העבודה צירפנו את תשובתו המפורטת בנושא עישון בהלכה שהרב אברהם וולפיש השיב בנדיבות ובחפץ לב לפנייתנו.

¹ דו"ח שר הבריאות על העישון בישראל 2019.

פרק א': הסכנה שבעישון - רקע מדעי

1.1 שיעור המעשנים בעולם ובישראל - נתונים כלליים

בדו"ח לסטטיסטיקה גלובלית על התנהגויות ממכרות פורסם נכון לשנת 2015 שכ-22.5% מכלל אוכלוסיית העולם מעשנים. בעוד ש-32 אחוזים מהגברים מעשנים, רק 7 אחוזים מהנשים מעשנות.²

אחוז ניכר מקרב האוכלוסייה בעולם בכלל ובישראל בפרט הינם מעשנים פעילים, וחלקם אף מגיל צעיר מאוד. על פי הדו"ח נכון לשנת 2019 עולה כי אחד מכל חמישה ישראלים משתמש במוצרי עישון ומדי שנה מתים בישראל כ-8,000 נשים וגברים כתוצאה מעישון. המספרים דומים גם בקרב בני הנוער - חלקם אפילו מתחת לגיל 12. בהשוואה מגדרית עולה ששיעור המעשנים בקרב גברים עומד על 24.7%, גבוה מזה אצל נשים העומד על 15.1%. באשר לנתוני עיון בקרב אוכלוסיות שונות, עולה ששיעור העישון בקרב ערבים עומד על 23.3%, בעוד אצל היהודים שיעור העישון עומד על 19.1%.³

1.2 הסכנות הצפויות בעישון הסיגריות

שנים רבות עברו מאז שהאנושות החלה לעשן טבק בצורה שאנו מכירים (סיגריות, סיגרים, מקטרות) ועד הרגע בו החלו לחשוד כי הטבק פוגע בבריאות. ככל שהמחקרים התרבו והטבק ומרכיביו נחקרו לעומק, הסתבר שממדי נזקי העישון הם עצומים, ואחוזי התמותה כתוצאה ממחלות שונות עקב ניזקי עישון בקרב מעשנים גבוה לאין שיעור ביחס ללא-מעשנים. האטימות של המעשנים לנוכח כל הסיכונים הבריאותיים הקיימים בעישון, היא זו שגורמת למעשנים לא לרצות להפסיק לעשן. למעשנים סיכויים גבוהים לחלות במחלות קשות כגון מחלות לב תורשתיות, סרטן לסוגיו (בעיקר סרטן הריאות), שעלולות לגרום למוות. זו רק תחילתה של רשימה גדולה ומפחידה של ניזקי עישון הכוללת פגיעות באונות, בעור הפנים, בכלי הדם, בבריחת סידן מהעצמות, בעיות נשימה ואלרגיות פגיעה בעוברים בזמן הריון ועוד.

מאז שחדר הטבק למדינות אירופה סברו הרופאים שחומר זה טוב לבריאות, ובעיקר שימש למחלות עור, מחלות מערכת העיכול, ומחלות מערכת הנשימה. כל זאת ללא כל הוכחות מדעיות, וללא כל הסברים על יעילות החומר ועל מנגנון הפעולה שלו. בספרות הרפואית-יהודית אף מוזכר הטבק כחומר רפואי יעיל למחלות נשימה. לאור הידיעות הרפואיות הללו מצינו גם בין הפוסקים

² וואלה בריאות. <https://healthy.walla.co.il/item>. נדלה בג' באדר א' תשפ"ב.

³ דו"ח שר הבריאות על העישון בישראל. 2019.

באותם ימים שסברו שהעישון טוב ומועיל לבריאות, בכך שהוא מסייע לעיכול המזון, מגביר את התיאבון, ועוזר בתנועות הגוף החיוניות. בין החסידים וגדולי האדמו"רים רווח השימוש בטבק, והם ייחסו חשיבות רבה לעשן הטבק. אבל גם בתקופה זו עוד לפני שהתפרסמו המחקרים הברורים על סכנות העישון, היו רבנים שהתנגדו לעישון מסיבות מוסריות: התמכרות מיותרת, ריח לא נעים, הפרעה לשכנים הסובלים מהעשן, ביטול תורה ובזבוז הממון.

בשנת 1854 יצא לאור ספר על מחלות הטבק, ובו ניסיון ראשון להוכיח את הרעילות של חומר זה מחקרים העלו את החשד לקשר בין סרטן הריאות לבין עישון לדרגה מדעית גבוהה יותר, לאחר כמה זמן פורסם לראשונה סקר מקיף, אשר הוכיח תמותה גבוהה בהרבה בקרב אוכלוסיית המעשנים לעומת אנשים שאינם מעשנים. לאחר כמה שנים פורסמו דוחות של וועדה מיוחדת אשר קבעו שאכן קיים קשר משמעותי בין עישון סיגריות לבין נזקי בריאות. בדורות קודמים, כשלא ידעו את הסכנה שבעישון, ואדרבה סברו שיש תועלת בעישון. לא אסרו זאת. אך משנתגלה הסיכון שבעישון, יצאו גדולי הרבנים כנגד העישון. אלא שנחלקו במהות האיסור, חומרתו ונימוקי האיסור כפי שנציג להלן.

פרק ב' – עישון בראי ההלכה

2.1 "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" – בירור מהות החיוב

בחלק זה נרצה לברר את גדרי החיוב של הציווי ונשמרתם, שראשיתו בפסוקי המקרא, דרך דברי חז"ל בתלמוד ובמדרשים, בראשונים וכלה בפוסקי ההלכה. בדברים (ד', ט') הובא: "רק השמר לך ושמר נפשך מאוד", ובפסוק ט"ו: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

על פי פשט הכתוב, נראה כי פסוקים אלו עוסקים בחיוב להתרחק מעבודה זרה וזכירת מעמד הרב סיני ולא דווקא בציווי על שמירת הגוף כמו שרבים נוהגים לייחס לפסוקים אלו וכך גם כתב הרב מרדכי יפה המכונה "בעל הלבוש" (1530-1612) שהיה רב בציכיה:⁴

שיש במשמעות אלו הלשונות שצריך האדם לשמור את נפשו שלא יביא את עצמו לידי סכנה, אף על גב שפשוטן של אלו הכתובים לא מיירי בזה (=עוסק בזה), מכל מקום סמכו חז"ל על מקראות הללו ואסרו כל הדברים המביאין את האדם לידי סכנה.

יש לציין כי אזכורי פסוקים אלו הובאו במספר מקורות שונים שמסגרת עבודה זו לא נוכל לסקור ולדון בכלם, אנו נבקש להתייחס לחלק מאזכורים אלו כפי שיפורט להלן.

2.2 עיון באגדה תלמודית העוסקת בציווי של "ונשמרתם"

בברכות (לב, ב-לג, א) מובא:

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. בא שר אחד ונתן לו שלום, ולא החזיר לו שלום. המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא (=אדם ריק), והלא כתוב בתורתכם: "רק השמר לך ושמור נפשך" (דברים ד, ט), וכתוב: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד, טו) [=ההגדשה אינה במקור]. כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי? אמר לו: המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו? אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך? אמר לו: היו חותכים את ראשי בסייף. אמר לו: והלא דברים קל וחומר: ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר, כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה? מיד נתפייס אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

באגדה זו מסופר על חסיד אחד שלא החזיר שלום לשר בשעה בה התפלל. השר ניסה להבין מדוע החסיד אינו החזיר לו שלום, הרי הוא יכול היה להורגו. השר אף הביא ראיה לכך שהחסיד נהג שלא כהוגן מציווי התורה "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". מכאן יש ללמוד שהציווי על שמירת הנפש עוסק בחשש גופני, שהרי השר דיבר על פגיעה גופנית "אם הייתי חותך ראשך בסייף",

⁴ הלבוש, יורה דעה סי' קטז סעי' א.

שממנה אנו מצווים להישמר. אך יש לברר האם ניתן לקבל את דברי השר כמקור מחייב או שמא ניתן לדחות ולומר שעל אף בקיאות השר בפסוקי התורה, אין בסמכותו להגדיר חיוביים חדשים וממילא לא ניתן לסמוך על דבריו:

יש לציין שהגמרא לא דחתה את דברי השר ומשתמע מכך כי הוא צודק בביאור משמעות הפסוק. אחרת הגמרא הייתה צריכה לדחות את ראיית השר ולומר שאין שום ראייה מדבריו כי הפוסק עוסק בשמירת הנפש ולא בשמירת הגוף.

ואכן, הרב יעקב קמנצקי (1891-1986) שהיה ראש ישיבת תורה ודעת בניו יורק וחבר מועצת גדולי התורה באמריקה כתב בספרו 'אמת ליעקב' שהשר כיוון לפירוש האמיתי של הפסוק היותו והרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק י"א, הלכה ד-ה) ציטט את הפסוק שהשר הגוי הביא בעניין החובה להישמר מסכנת נפשות, וכך כתב:

אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות, כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו... חייב לעשות להן חוליה גבוהה עשרה טפחים. או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר יפה יפה שנאמר 'השמר לך ושמור נפשך.

גם השולחן ערוך העתיק את לשון הרמב"ם הזו.⁵ הגאון מוילנא כתב בביאורו על סעיף זה בשולחן ערוך:⁶ **"שנאמר השמר כו'. פרק ה דברכות (לב,ב)".** משמע שהוא הבין כי אגדה תלמודית זו משמשת כמקור לפסיקת הרמב"ם והשו"ע כי הפסוק "השמר לך ושמור נפשך" עוסק גם בשמירה מסכנות גופניות וממילא יוצא כי השר הגוי צדק בביאורו לפסוק. אך יש להעיר, כי למרות הדברים הללו אין להסיק כי השר הגוי הוא המקור לביאור הפסוק. סביר להניח כי הסבר הפסוק היה מוסכם ומפורסם לכל, כך שאפילו שר גוי הכיר את הביאור המפורסם לפסוק.

בשולי הדברים נעיר כי הרבה אחרונים התקשו להבין את התנהגות החסיד שסמך על הנס והכניס את עצמו לסכנה ואיך לא חשש כי השר עלול לפגוע בו? ר' דוד סגל הוסיף להקשות בחיבורו הט"ז (טורי זהב) מה הועיל החסיד בתירוצו לשר על מה שהקשה לו ועבר על הציווי 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם'⁷. על שאלות אלו נאמרו מספר תירוצים באחרונים, נזכיר חלק קטן מהם: המגן אברהם תירץ שהחסיד היה בטוח שהשר יקבל את טענתו. והרב יחזקאל לנדא בספרו הצל"ח

⁵ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכז, סעי' ח.
⁶ ביאור הגר"א, חושן משפט, סימן תכז, סעי' ח.
⁷ ט"ז, אורח חיים, סימן סו, סעיף קטן א.

הסביר שכיון שהשר הקדים שלום לחסיד הוא הבין שיש בו מידת ענווה ועל כן סמך שלא ימהר להורגו לפני שישמע את טענותיו.⁸

2.3 עמדת ההלכה העדכנית לגבי עישון סיגריות

לעיל הצגנו את הממצאים בספרות המקצועית כי עישון סיגריות גורם לנזקים בריאותיים רבים. בנוסף הראנו כי תוקפו של הציווי "ונשמרתם" הוא מהתורה. לפיכך עולה כי המעשנים עוברים על ציווי מהתורה ואכן זו עמדת רוב פוסקי ההלכה, כך למשל התבטא הרב אליעזר ולנדנברג כלפי המעשנים וזה לשונו:⁹

נדהמתי ונבהלתי וממש רעדה אחזתני עקב הסברתו המעמיקה והבהירה, וראיותיו הרפואיות המופתיות, והוכחותיו הממשיות המעידות במאה עדים שהעישון של סיגריות כמוהו כגחלי רתמים לגוף, כי הוא מזיק בצורה חמורה ביותר לבריאות הגוף של המעשן. וכי העישון עלול ממש לקצר את החיים חס ושלום, וסופר ומונה מספרים מבהילים מהסטטיסטיקה המתפרסמת מדי פעם המצביעה ומראה באצבע על התוצאות החמורות ביותר מריבוי העישון, ואשר בכנפיה - השטניים נופלים קרבנות לרוב, והרבה יותר מעשרות אלפים ורבבות אנשים ברחבי העולם באים עליהם כחתף (כתוצאה מזה) בשטחי הגוף ואבריו השונים ובעיקר באברי הנשימה והריאות, גידולים ממאירים, וכן, נפחת הריאות, ברוכיטיס כרונית, היזיקם ללב ולכלי הדם התכווצויות בקיבה ובמעיים, ועוד ועוד, עד כי הרופאים גזרו אומר כי העישון הוא הקוטל הראשון של האנושות... בסיכומם של דברים, זאת תורת העולה מדברינו להלכה, כי שפיר יש מקום לאסור העישון על פי דין תורה [=ההדגשה אינה במקור]. וכמו כן כשמעשנים במקומות ציבוריים יכול שפיר כל אחד ואחד מהנמצאים שם שחושש מזה שיפגע בבריאותו, למחות ביד המעשנים שלא יעשנו.

אולם מספר פוסקי הלכה סברו כי אין איסור ברור מהתורה שאין לעשן. למשל: הרב משה פינשטיין שהיה מגדולי הדור האחרון טען שאין בעישון איסור סכנה מהתורה,¹⁰ מהטעם שאם מדובר בסכנה שדשו בה רבים אנו משתמשים בכלל של "שומר פתאים ה'" על פי דברי התלמוד בשבת קכט ובמסכת נידה לא. משמעותו הפשוטה של הכלל הוא שבדבר שרבים נהגו להשתמש למרות שיש סיכון מסוים יש שמירה של הקב"ה.

מאידך, הרב ולדינברג בעל שו"ת 'ציץ אליעזר' חלק על טענותיו של הרב פינשטיין. לדבריו "שומר פתאים ה'" נאמר רק כאשר המציאות לא הראתה על היפוכו של דבר, ואדרבא ראו שרבים וכן שלמים עברו וכן ניזוקו. זאת ועוד, לדברי אחד מגדולי האחרונים - החת"ם סופר במקום בו מצוי היזק (ובשפתו: שכיח היזק) לא שייך להשתמש בכלל של "שומר פתאים ה'"¹¹.

⁸ הרב יחזקאל לנדא. ציון לנפש חיה (צלי"ח), ברכות לב, ד"ה מעשה.

⁹ שו"ת 'ציץ אליעזר', חלק טו סימן לט.

¹⁰ שו"ת אגרות משה, יורה דעה חלב ב', סימן מט.

¹¹ שו"ת חת"ם סופר, חלק א', אורח חיים סימן קצו.

גם הרב שלמה אבינר התייחס לטענתו של הרב פיינשטיין. במאמרו הסיק כי ניתן להשתמש בכלל של "שומר פתאים הי' " רק במצבים מיוחדים.¹² למשל: כאשר יש סכנה סגולית או סכנה רחוקה מאוד, כמו הקזת דם, ברית מילה ביום מעונן ועוד מספר דוגמאות. אך ברור שאין להשתמש בכלל הזה בסכנה ברורה שהוכחה על ידי מחקרים רבים של מדענים ורופאים. זאת ועוד, סביר מאוד להניח שגם הרב פיינשטיין יחזור בו היום מדבריו היות שבשעה בה תשובתו נכתבה (תשכ"ד) הסכנה שבעישון עוד לא התבררה לגמרי ויש אף מספר עדויות שהרב פיינשטיין חזר בו. אך גם הרב אברהם סופר שהוא גם רופא וגם תלמיד חכם המרבה לעסוק בענייני רפואה והלכה כתב בספרו 'לב אברהם':¹³

"שאי אפשר לאסור העישון על פי דין תורה, כי אינם מזיקים רק כעבור שנים".

כלומר סברתו היא שמכיוון שכל סיגריה לחוד אינה מזיקה, אלא רק הפעולה המצטברת, לכן אי אפשר לומר כי העישון אסור מהתורה. אולם יש להעיר על דבריו שזו סברא מחודשת ולא ברור עד כמה ניתן להסתמך עליה ובייחוד שיש כלל תלמודי האומר "שחמירא סכנתא מאיסורא" (חולין, י, עמוד א). כלומר: יש להחמיר יותר בהלכות הנוגעות לבריאות הגוף מאשר הלכות הנוגעות לאיסורים שונים.

זאת ועוד, מצינו שיש פוסקי הלכה שהעלו סברה הפוכה מזו שהרב פרופ' אברהם העלה. הרב אביגדור נבנצל¹⁴ טען כי נתינת תרופות המקצרות את חייו של חולה עלולה להיות כרוכה באיסור רציחה במצבים בהם אין היתר מיוחד לנתינתן. לפי זה הסיק כי משום שעישון המקצר באופן וודאי את משך חיי האדם יש לאוסרו לכל הפחות משום "גרם" רציחה. **ייתכן כי המעשן עובר על לאו של "לא תרצח"** בנוסף לשאר האיסורים הכרוכים בעישון, הן איסורי תורה והן איסורי דרבנן. דבריו החריפים של הרב נבנצל לא משאירים מקום לפקפק בדבר חומרת האיסור. כלומר, חוץ מהאיסור של "ונשמרתם" יש בעישון אפיונים הקשורים לאיסור רציחה החמור. גם הרב ד"ר מרדכי הלפרין טען עוד שבעישון יש גם גרם רציחה, שהרי גם רציחת עצמו נאסרה, וכל מעשן עובר על "לא תרצח".

המעשנים מחפשים כל מיני הצדקות להתיר את מעשיהם, ואף המעשנים הדתיים מעלים טיעונים שונים ומשונים, למשל: (א) אין לאסור על עישון מפני שהוא גזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד

¹² הרב שלמה אבינר. 'העישון לפי ההלכה'. אסיא, כרך שמיני, ירושלים, תשנ"ה.
¹³ הרב אברהם אברהם סופר. 'לב אברהם' (הלכות רפואה לחולה ולשמשיו, חלק ב' עמוד לה).

¹⁴ הרב מרדכי, הלפרין, 'העישון - סקירה הלכתית', ספר אסיא ה, תשמ"ו. עמ' 246, הערה 8.

בה ; (ב) ההיזק מהעישון אינו ודאי, והרבה "מעשנים כבדים" מתהלכים בריאים עד סוף ימיהם (ומי גדול מהרב כדורי זצ"ל שזכה לאריכות ימים מופלגת חרף היותו מעשן).

על טענות אלו השיב הרב אבינר:¹⁵ (א) אין כאן גזירה חדשה, אלא הכרעה הלכתית שעישון נכלל בדברים האסורים משום סכנה ; (ב) אין בטענה זו ממש, שהרי גם לספק סכנת נפשות אין להיכנס, ומחללים שבת גם על ספק פיקוח נפש. אין ללמוד מיוצא מן הכלל על הכלל שהרי יש עדויות על מעשנים רבים שקיצרו את חייהם באופן ניכר.

¹⁵ הרב שלמה אבינר, 'העישון על פי ההלכה', ספר אסיא- כרך שמיני, ירושלים, תשנ"ה.

3.1 פרק שלישי: סקר שדה בקרב מעשנים וגמולים

כפי האמור לעיל אנו התקשנו מאוד להבין את הפער בין עמדת ההלכה המחמירה כלפי עישון ובין המציאות בה רבים גם מקרב שומרי התורה והמצוות מעשנים בחופשיות. לכן רצינו לברר ממה הפער הזה נובע, לכן ביקשנו לבדוק בסקר שדה נושא זה. אמנם מספר המשתתפים הוא לא גדול במיוחד ולא ניתן לגזור ממנו מסקנות סטטיסטיות מדעיות אך אולי הוא כן יכול ללמד על מספר כיוונים ומגמות בקרב המעשנים.

בסקר זה בדקנו מדוע אנשים ממשיכים לעשן חרף הסכנה והאיסור שבדבר. רצינו לברר האם המעשנים מודעים לאיסור ההלכתי לעשן ואת חומרתו. לשם כך, ערכנו שני שאלונים - שאלון אחד המיועד למעשני פעילים ושאלון נוסף לאנשים שעישנו בעבר והצליחו להיגמל. רצינו לברר מה גרם למעשני עבר להפסיק לעשן – האם בשל סיבות רפואיות או שמא בגלל סיבות דתיות של האיסורים החמורים הכרוכים בעישון או אולי בגלל סיבות אחרות. בסקר בדקנו גם את רמת הדתיות של המשתתפים וניסנו להצליב בין הנתונים. הפצנו את השאלונים באמצעות רשתות חברתיות ומכרים.

3.2 אוכלוסיית המחקר

תחום הגילאים של האנשים שענו על השאלון נע מגיל 14 עד גיל 68, רובם בגיל 17. אחוז הנשים שענו על השאלון הוא 49%, ואחוז הגברים הוא 51%. כ-61 אנשים ענו על שאלון המעשנים הפעילים וכ-35 אנשים ענו על שאלון המעשנים הגמולים.

3.3 ממצאים – מעשנים פעילים

הסיבה המרכזית שבגינה אנשים ממשיכים לעשן היא ההנאה והכיף שהסיגריות מספקות. סיבות נוספות הן בגלל לחציים חברתיים ואף יש שדיווחו כי העישון עוזר להם להתמודד עם אתגרי החיים. 90% מהמשתתפים דיווחו שהם כלל לא ניסו להפסיק לעשן. 10% הנתרים דיווחו שהם ניסו ואף שתמשו באמצעי עזר, כגון: כדורים, מכון גמילה, המלצת רופא וכדומה שבסופו של דבר לא הצליחו להניא אותם מהעישון.

כ-40% מהמשתתפים (66.7%) ציינו שהם כלל לא רוצים להפסיק לעשון-20 המשתתפים הנתרים) 43.3% ציינו שהם רוצים מאוד להפסיק לעשן.

רמת הדתיות של 43 מהאנשים (כ-71.7%) שענו על השאלון היא בין גבוהה לגבוהה מאוד. 65% מהאנשים שענו על השאלון למדו במוסד דתי. כ-90% מהאנשים לא מייחסים חשיבות לאיסור ההלכתי האוסר לעשן.

3.4 מעשני עבר – ממצאים

בשאלון זה השתתפו 34 אנשים אשר נגמלו מעישון הסיגריות. תחום הגילאים של האנשים שענו על השאלון נע מגיל 18-66 רובם בני 18 אחוז הנשים שענו על השאלון הוא 42%, ואחוז הגברים הוא 58%. קרוב ל-75% מהמעשנים עישנו יותר מקופסא אחת ביום. כשליש מהגמולים דיווחו שהם ניסו להפסיק לעשן רק פעם אחת. 66.6% ניסו יותר מפעם אחת ואף יותר מארבע פעמים. רוב המוחלט של הגמולים דיווחו כי היה חשוב להפסיק לעשן בגלל הרצון שלהם ולא בגלל לחץ מהסביבה.

אחד הנתונים המשמעותיים עבורנו הוא כי הגמולים דיווחו כי **האיסור ההלכתי שיש בעישון לא היווה גורם שהשפיע או דרבן על החלטתם להפסיק לעשן**. הסיבות שהניעו המעשנים להפסיק לעשן הם סיבות אחרות, כגון: סיבות כספיות, תדמיתיות, משפחה שנגדה את רעיון העישון (אצל מיעוט מהגמולים). רובם המוחלט של הגמולים דיווחו כי הם הפסיקו בגלל סיבות בריאותיות. כ-70% דיווחו כי הם לא השתמשו במכוני גמילה או בתרופות למיניהם כדי להיגמל. מה שגרם לא לרצות לעשן הוא כוח הרצון.

כ-12 (36.4%) מהמשתתפים היו ברמת דתיות נמוכה. כ-9 אנשים (27.3%) הם ברמת דתיות בינונית. וכ-12 מהמשתתפים (36.3%) דיווחו שהם ברמת דתיות בינונית וגבוה.

כיצד יש ליישב את הפער שבין הרצוי למצוי בעניין העישון לאור החומרה הרבה שההלכה מייחסת לעניין? השערתנו היא שהמעשנים הדתיים מדחיקים את האיסור, ויודעים שלא יוכלו לעמוד בו. זאת ועוד, נראה כי להמשך תופעת העישון בעולם הדתי, ובמיוחד בעולם החרדי, תורמים גם גורמים נוספים: הגם שפוסקים מהדורות האחרונים דיברו וכתבו נגד העישון, במשך מאות שנים דנו פוסקים בסוגיות הלכתיות הקשורות לעישון, כגון השאלה אם מותר לעשן ביום טוב, לא הביעו הפוסקים התנגדות לעישון באשר הוא.

סיכום

תופעת העישון קיימת גם בקרב אנשים ונשים מבוגרים ולצערנו הרב אף בקרב נערים ונערות דתיים וחילוניים. בעבודה זו ביררנו את מהות האיסור של "ונשמרתם" והראנו שתוקפו הוא מהתורה, כלומר שיש ציווי מהתורה על כל אחד ואחת לשמור על בריאות גופו. בנוסף, הצגנו את עמדת ההלכה העדכנית בנוגע לעישון סיגריות ואף בדקנו בסקר לא גדול מדוע אנשים לא מפסיקים לעשן למרות האיסורים והבעיות הכרוכות בעישון סיגריות.

סקר השדה שערכנו העלה מספר מסקנות וכיווני חשיבה שעוד יש לפתח אך עדיין נראה שיש בהם חשיבות מסוימת משום שהם מלמדים על המגמות בקרב ציבור המעשנים והגמולים. המעשנים הפעילים כלל לא מודעים לאיסור ההלכתי האוסר על העישון ולא מייחסים לו חשיבות למרות שבשאר האיסורים הם משתדלים להימנע. כמובן רצינו לברר כיצד ייתכן שמעשנים דתיים, ממשיכים לעשן למרות האיסור, הרי אם התורה וחכמים אוסרים על עישון סיגריה, איך אנשים דתיים עדיין ממשיכים לעשן? אנשים דתיים מודעים לאיסור לעשן בשבת, ולכן הם כלל לא מעשנים ביום זה, אך מנגד- הם לא עומדים בציווי של "ונשמרתם לנפשותיכם" ביום יום.

סביר להניח שתופעת ההדחקה וההתעלמות "משחקת כאן תפקיד", שכן קשה להבין כיצד אדם המודע כראוי לסכנות ארוכות-הטווח הכרוכות בעישון יכול להמשיך לעשן וודאי לא להתחיל לעשן. הרב חיים נבון היטב להסביר את הפער בין הרצוי למצוי, וכך כתב:¹⁶

דומני שאפשר לזהות תופעה דומה ביחסם של שומרי מצוות רבים לעישון הסיגריות. אכן, יש פוסקים שהקלו בכך, לפחות לפי הנתונים הרפואיים שהיו בידם, אך פוסקים אחרים החמירו בזה מאוד. עישון סיגריות הוא בעייתי כל כך מבחינה הלכתית, עד שאם היה מדובר בכל איסור אחר - רוב מוחלט של שומרי המצוות היו זונחים את העישון מייד, למרות כל הקשיים הכרוכים בכך. לו היה מתפרסם שבסיגריות יש ספק-ספיקא של שומן חזיר, מכירות הסיגריות בארץ היו צונחות. אך החובה לשמור על הבריאות ולהיזהר מנזק עצמי נראית הרבה פחות 'דתית' מאשר האיסור לאכול חזיר. דומני שזו הסיבה היחידה שבגללה שומרי מצוות מרשים לעצמם להתמסר להרגל הרע של העישון.

אם כן מה ניתן לעשות כדי לצמצם תופעה זו? אנו סבורות שיש להגביר את המודעות על כך שעישון קבוע אינו נופל מחומרתו מכל איסור אחר. אנו חושבות שככל שהשיח הרבני והחברתי ידגישו נקודה זו יש יותר סיכוי שמעשנים שומרי תורה ישימו על ליבם דבר וישתדלו יותר להפסיק

¹⁶ הרב חיים נבון. 'עישון סיגריות במבחן ההלכה'. תחומין כט. תשס"ט.

לעשן. בעינינו הדבר חשוב ביותר כי לצערנו ניתן לראות כי תופעת העישון נעשתה נפוצה גם בקרב נערים ונערות דתיים ולכן יש לעשות ככל הניתן למגר תופעה זו.

נספח: תשובתו של הרב אברהם וולפיש לפנייתנו

בעבודתנו נעזרנו בתשובתו של הרב מארגון רבני "בית הלל" לפנייתנו בה בעיקר ביקשו לברר עימו "מדוע אנשים דתיים עדיים ממשיכים לעשן למרות האיסור ההלכתי?".

לשמחתנו הרבה הרב וולפיש השיב לנו באדיבות, באריכות ודברי טעם מנומקים והגיוניים ואנו שמחות לפרסם אותם בעבודתנו. וכך השיב לנו:

בהעדר מחקר סוציולוגי, שאינני מוסמך לבצעו, אוכל לענות על שאלתך רק באופן חלקי, על-פי הרשמים שלי לגבי מגמות ודינמיות בעולם הדתי והחרדי. ממה שאני רואה, הרבה פחות יהודים דתיים וחרדים מעשנים היום מאשר לפני שנות דור, וכפי הנראה אחוז המעשנים במגזרים האלה נמוך מאחוז המעשנים באוכלוסיה הכללית¹⁷. בעקבות המחקרים הרבים והמבוססים שהראו בעליל את הסכנות הבריאותיות של העישון, הולכים וגוברים בדורות האחרונים הקולות הרבניים נגד תופעת העישון.¹⁸ עם זאת העישון בעולם הדתי והחרדי עדיין קיים במספרים משמעותיים, ובעולם הישיבות – במיוחד בעולם החרדי – העישון הינו עדיין תופעה נפוצה.

סביר להניח שתופעת ההדחקה וההתעלמות אכן משחקת כאן תפקיד,¹⁹ שכן קשה להבין כיצד אדם המודע כראוי לסכנות ארוכות-הטווח הכרוכות בעישון יכול להמשיך לעשן וודאי לא להתחיל לעשן. יש לציין שהדחה והתעלמות אינן נחלתם של דתיים וחרדים בלבד, ושנתיים של מגפת הקורונה לימדונו שרבים האנשים מכל האומות ומכל המגזרים המסוגלים לפעול כאילו 'אין קורונה בעולם'. מכל מקום נראה כי להמשך תופעת העישון בעולם הדתי, ובמיוחד בעולם החרדי, תורמים גם גורמים נוספים:

הגם שפוסקים מהדורות האחרונים דיברו וכתבו נגד העישון, במשך מאות שנים דנו פוסקים בסוגיות הלכתיות הקשורות לעישון, כגון השאלה אם מותר לעשן ביום טוב²⁰ ואם מותר לעשן במהלך כל הדיון ההלכתי לא הביעו הפוסקים התנגדות לעישון באשר הוא. היו שהתנגדו לעישון ביום טוב משום שהנאת העישון 'אינה שווה לכל נפש', ולעומתם בצד המתירים היו כאלה שציינו שהעישון מחזק את בריאות הגוף.²¹ מאחר שפוסקים רבים כל כך במהלך שנים רבות כל כך

¹⁷ לפי כתבה של אביב ינאי באתר הידברות, 27.6.18.

¹⁸ רשימת מקורות מקיפה באתר של מכון שלזינגר: 'לקט פוסקים בעניין עישון.

¹⁹ סקר הרגלי עישון בחברה החרדית.

²⁰ סקירת השיטות אצל שו"ת יביע אומר חאו"ח ה סימן לט.

²¹ פני יהושע שבת לט ע"ב.

התייחסו לעישון כדבר מקובל, ואולי אפילו לדבר התורם לשיפור הבריאות, לא מעט אנשים האמונים על המסורת מסרבים – או מתקשים – לחרוג ממה שמתועד במקורות במהלך שנים כה רבות ולאמץ את הגישה החדשה של פוסקים בני-זמננו. יתר על כן, בחלקים שונים של העולם הדתי, ובמיוחד בעולם החרדי, קיימת נטיה לפקפק בממצאיו של המדע המודרני, ובמיוחד כשהם מתנגשים עם מקורות תורניים רבים כל כך.

על-אף שפוסקים רבים מאוד בני-זמננו הביעו התנגדות לעישון, רק מקצתם ניסחו את התנגדותם בצורה נחרצת וחד-משמעית, כדוגמת הרב אשר וייס שהצהיר – 'שבעיני מעשן סיגריות זה כמו לאכול נבילות וטריפות'.²² לעומת הפוסקים האלה, רבים מפוסקי זמננו הביעו את התנגדותם לעישון בשפה רפה הרבה יותר. בפסיקה מפורסמת של הרב משה פיינשטיין קובע הרב (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן מט) כי 'מן הראוי להזהר מזה, אבל לומר שאסור מאיסור סכנתא מכיון שדשו בה רבים [= רבים נוהגים לעשות זאת]... שומר פתאים ה' (שבת קכט ע"ב), ובפרט שכמה גדולי תורה מדורות שעברו ובדורנו שמעשינו. בניגוד לרב פיינשטיין, שסבר שמידת הסיכון של העישון לא הגיעה לרף שאסור אותו מבחינה הלכתית, הרב עובדיה יוסף קובע (שו"ת יחוה דעת ח"ה סימן לט) שהמעשן עובר על 'ונשמרתם מאד לנפשותיכם', אך גם מדבריו עולה התנגדות 'רכה' למדי לתופעה: 'אולם מה טוב ומה נעים להימנע מעישון סיגריות בכלל בכל ימות השנה, לאחר שנתפרסם ברבים שלפי דעת גדולי הרפואה והמדע בזמנינו, העישון מזיק ומסוכן מאוד, ועלול להביא למחלות נוראות ולסכן בריאותו של האדם. שומר נפשו ירחק ממנו'. נראה כי לא מעט מבני התורה הבינו מסגנון דבריהם של גדולי הרבנים הללו שניתן להתייחס לקריאתם של לעשן בתור עצה טובה בלבד, ולא כחובה הלכתית של ממש – ובמיוחד מפני שרבים מבני התורה נחשפו לתלמידי חכמים בעבר ובהווה שלא נמנעו מלעשן.

הימנעותם של רבים מגדולי הרבנים מהוצאת איסור חד-משמעי ונחרץ על העישון משקפת כנראה את מודעותם של הרבנים למגבלות של כוחם ואת רצונם מלהטיל על הציבור איסורים שרבים מהציבור לא יוכלו – ורבים אף לא ירצו – לעמוד בו.²³ כך נאמר בצורה מפורשת על-ידי הרב שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות חלק ג, סימן שנד):

²² לקט פוסקים בענייני עישון' באתר מכון שלזינגר
²³ לפי תוצאות 'סקר עישון במגזר החרדי 2011 באתר משרד הבריאות

מיהו אין גוזרים על הציבור גזירה שלא ישמעו לנו, ויכול לצאת תקלה שיסיקו מכך שאין לרבנים השפעה, וממילא לא יקבלו דבריהם גם בשאר דברים, וגם תמיד ימצאו איזה רב שמתיר ואפילו מעשן בעצמו, ואינם צריכים להצטדק יותר ממנו, לכן חוששני לפרסם האיסור מדינא.

ולכן אף שאני מזהיר כל אחד לא לעשן, ואפילו לא להתיישב במקומות שמעשנים, ואם בא אצלו אחד המעשן יש לבקש ממנו למנוע לעשן עכ"פ לפניו, וליזהר מאיסור זה שהתורה הזהירה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם", והוא כגדר מאבד עצמו לדעת, אבל להוציא כרוז על כך ברבים שהדבר איסור חמור אינו כדאי, הואיל וחלק ניכר לא ישמעו לנו, וכמו שרואים שהרופאים בעצמם אין בכוחם לאסור אפילו לעצמם לעשן, גם אנו מוכרחים לשתוק, אבל ראוי לומר למעשן שמשחק בחייו [ואף חיי שעה בכלל זה] עבור הנאתו, וימהר להסיר תקלה וסכנה מגופו, ואז טוב לו ששומר גופו שהוא נרתיק לנשמתו, והקב"ה ישמור אותו מכל רע.

נציין שוב שחלה התקדמות בתחום הזה בשנים האחרונות. רוב המעשנים מודעים לכך שהעישון כרוך בסיכון לבריאות, גם אם אין הם מייחסים לכך את החשיבות הראויה, ואט אט גם גוברים הקולות בעולם הרבני נגד תופעת העישון. אכן קשה לשנות הרגלי התנהגות וחשיבה, ועם זאת ההבנה של סכנות העישון מחלחלת לתוך תודעת הציבור התורני, ובעזרת השם נראה בעתיד הלא-רחוק שיקפידו כולם להישמר ממנהג רע ומסוכן זה.

התשובה ניתנה מאת הרב אברהם וולפיש

ארגון רבני ורבניות בית הלל

ביבליוגרפיה

דברים ד', ט' - ט"ו.

תלמוד בבלי, מסכת ברכות לב, ב-לג, א.

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק י"א, הלכה ד-ה).

שולחן ערוך, ר' יוסף קארו, חושן משפט, סימן תכז, סעי' ח.

ביאור הגר"א, חושן משפט, סימן תכז, סעי' ח.

ט"ז (טורי זהב), הרב דוד סגל, אורח חיים, סימן סו, סעיף קטן א.

הרב אבינר שלמה. 'העישון לפי ההלכה'. אסיא, כרך שמיני, ירושלים, תשנ"ה.

הרב הלפרין מרדכי, 'העישון - סקירה הלכתית', ספר אסיא ה, תשמ"ו. עמ' 246, הערה 8.

הרב ולדינברג אליעזר, שו"ת 'ציץ אליעזר', חלק טו סימן לט.

הרב יוסף עובדיה, שו"ת יביע אומר חלק או"ח ה סימן לט.

הרב יפה מרדכי, הלבוש, יורה דעה ס"י קטז סעי' א.

הרב לנדא יחזקאל. ציון לנפש חיה (צל"ח), ברכות לב, ד"ה מעשה.

הרב נבון חיים. 'עישון סיגריות במבחן ההלכה'. תחומין כט. תשס"ט.

הרב סופר משה, שו"ת חת"ם סופר, חלק א', אורח חיים סימן קצו.

הרב סופר אברהם אברהם. 'לב אברהם' (הלכות רפואה לחולה ולשמשיו, חלק ב' עמוד לה).

הרב פיינשטיין משה, שו"ת אגרות משה, יורה דעה חלב ב', סימן מט.

הרב פלק יעקב יהושע, פני יהושע שבת לט ע"ב.

כתבה של אביב ינאי באתר הידברות, 27.6.18

https://news.walla.co.il/item/3240137?utm_campaign=socialbutton&utm_content=whatsapp&utm_medium=sharebutton&utm_source=whatsapp&utm_term=social

<https://healthy.walla.co.il/item/2853942>

https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/smoking_2019.pdf

<https://www.allencarr.co.il/article/%D7%A1%D7%9B%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A2%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%9F>

<https://daat.ac.il/daat/refua/encyc/ishun.htm>

<https://daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/haishun-2.htm>

<https://www.yeshiva.org.il/midrash/7116>

https://responsafortoday.com/wp-content/uploads/2018/05/vol4_5.pdf

<https://ph.yhb.org.il/08-09-08/>

<https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/20180501%20-%20ההלכה%20סקירה%20-%20העישון%20-%20הרבה%20דיר%20מרכזי%20הלפרין.docx>

[https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/20180501%20-%20ההלכה%20במבחן%20סיגריות%20במבחן%20ההלכה%20-%20הרבה%20חיים%20נבון%20\(5\)%20\(1\).docx](https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/20180501%20-%20ההלכה%20במבחן%20סיגריות%20במבחן%20ההלכה%20-%20הרבה%20חיים%20נבון%20(5)%20(1).docx)

[https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/20180501%20-%20ההלכה%20שיות%20-%20הרבה%20ולדינברג%20\(1\)%20\(1\).docx](https://www.health.gov.il/PublicationsFiles/20180501%20-%20ההלכה%20שיות%20-%20הרבה%20ולדינברג%20(1)%20(1).docx)

<https://meyda.education.gov.il>